

galerija nakaza

milenko pajic

1. U BANJI

1. mart 1986. godine

Covek-kornača imao je vrat uvućen u rama i povijen nadole, baš kao kornača. Gledao je ispod oka, nepoverljivo, možda i plašljivo. Izbegavao je razgovor. Spretno pronalazio način da na sve pitanja odgovori sa da ili ne. Za mesec dana boravka u banji, jedva da je sastavio dve-tri jednostavne rečenice.

Mladić-klada bio je gotovo nepokretan. Vozio se sam na svojim invalidskim kolicima. Njegovo vozilo čulo se izdaleka, iz dubine, iz zavijutka, dugih, zastakljenih hodnika koji su povezivali banju sa hotelom. Zujao je elektromotor koji je pokretao kolica, a napajao se strujom iz akumulatora smeštenog ispod sedišta. Na kolicima mladić je bio smešten u poluležeći položaj, jer je tako njegova ukočena kičma zahtevala. Kada je htio da pogleda levo ili desno, okretao je celi kolica, pomoću komandi smeštenih na rukohvatima. Vidovali ga i na štakama. Njegov korak bio je dug tek nekoliko santimetara, a njegov hod bio je sporiji od staračkog. Duž kičme i vrata pružalo se uočljivo zadebljanje, slično najdebljem, brodskom konopcu i onemogućavalo mu pokrete. Zvuk njegovih kolica čuo bih izdaleka i menjao plan svog kretanja, kako se s njim ne bih sreto.

Covek-orlušina bio je toliko pognut da je morao uvek da gleda pred se, u pod ili u vrhove svojih cipela. Vrat mu je bio izdužen, go i povijen, kao kod orla gološijana. Kada je želeo da pogleda napred ili u lice, sagovornika, morao je da savije noge u kolenima, skoro da čuće.

Deda sa dečijim glasom. Kada ga ne biste posmatrali dok govoriti, bili biste ubedeni da čujete glas nekog deteta, možda dečaka. A kada biste digli pogled, suočili biste se sa nesaglasnjem koje deluje vrlo neprijatno. Sem toga, ovaj starac bio je glup, neobrazovan i sebičan, a te osobine nije krio. Pokušavao je, više puta, da ismeje ili potenci drugoga, makar to bila i najbezačajnija sitnica.

Starac-veverica, starački poguren, potpuno gole lobanje i kukastog nosa, imao je vilice brze kao u veverice. Prinosio je mrvice hrane ustima i mleco, grickao, drobio neprekidno i vrlo brzo.

Strašljivac, izrazito crn, onizak, pročelav čovek. Nije bio toliko ružan koliko je bilo neprilично njegovo ponašanje. Gundao je dubokim glasom, a u srcu je imao zeca u kome je čucao vrabac. Pokušavao je da ostavi utisak ozbiljnog i duhovitog čoveka, ali, čim bi mu pažnja popustila, ispod neveste, mutne maske pojavio bi se njegov pravi lik — glupavog, unezverenog strašljivca.

Jedan je, opet, glumio Crnogorac. Potpuno pogrešnim akcentovanjem sipao je, kao iz rukava, isprazne, iskrzane, nedotupave fraze, koje iz usta pravog Crnogorca još, možda, i koje kako zvuče. Iako na štakama, nije izazivao sažaljenje, jer su se, iz njegovih razjapljenih ust, ponekad iskrivljeni u osmeh, izlivale sve same gluposti i budalaštine, u smrdljivim, smežuranim ili pihtijastim, slapovima.

Visok kao pritka, samo je on imao semešniji bademantil od mene. Ukršten svilenim gajtanima, u neopisivo šarenom dezenu i sa kapuljačom koja se završavala velikom, neukusnom kičankom, ogrtala je izazivao smeh, gde god bi se mršavi dugajlija pojavio. Stvarno, ogrtati nije bio za štetnu po banji; jedva da je bio upotrebljiv u intimi privatnog kupatila... Pojava ovog čoveka izazivala je pomisao na uzdržavanje, patnju, asketizam, Nikom nije padala na pamet proždrljivost. Tek kad se čovek pojavio u trpezariji, zabacio s glave svoju šarenu kapuljaču sa kičankom i krenuo da jede, da ždere, postalo je izvesno koja je njegova glavna ljudska osobina. Usta, slična malom, crnom kružiću, otvarala su se i zatvarala u zapanjujućem ritmu. Kružić se pretvarao u tačku, tačka rasla do crnog kružića, a hrana je nestajala neponumljivom brzinom.

Zena-pauk, svojim neverovatno dugim rukama, gurala je točkove invalidskih kolica. Noge su joj bile pokrivene heklanim šalom koji je, očigledno, sama, svojim rukama, izradila. Potpuno odsustvo ukusa, mere, znanja na tom komadu pokrivača, skoro da je zasenjivalo nesreću žene-pauka. Materijal, izabrane nijanse, tkanje, dezen, sve je to bilo jedan očajan primjer kiča.

Covek-čuran, sav naduven, naduvenih obraza, naduvenog stomaka, nadmenog držanja, ljut, naprasit, a, u stvari, glup, ograničen, budalašt, tama i tuga, noć, pusta i gluva duhovna noć.

3. mart 1986.

Žena koja nema ničeg ženskog u svom izgledu i u držanju. Mršavo telo izgubljeno u širokom džemperu i još širim pantalonama. Neuredna, crveno obojena kosa, iskrivljena, krežub osmeh, crveno obrubljeni kapci, zapušteni, polomljeni nokti. Odaje utisak da joj je uvek hladno. Ruke u džepovima, hod seoskog manjupa, cigara uvek u uglu usta...

Seljak, danima isto obučen: sajkača, prsluk preko crnog džempera, široke teget pantalone. Izrazito mršav. Crn i u licu. Grozničavog pogleda. Dugog vrata sa isturenom jabučicom. Jedna noga kraća. Štap uvek u desnoj ruci. Štap koji više liči na držalicu neke alatke — motike, sekire, budaka. Sa tragovima grube obrade neodgovarajućim i nedovoljno oštrim alatom. Izbeljeno parčetom stakla. Uglaćano dlanovima. Ide polako. Ima ponosa. Ima tuge u pogledu. Svaki svoj korak potvrdi udarcem štapa o tle...

Bradonja, visok, debeo. Pun sebe, samouveren, prepotentan. Grub u ophodenju sa nepoznatim osobama, čak i vulgaran, prost. A sa poznatima veoma odmeren, blag, slatkorečiv, okičen malogradanskim frazama. Ta prevrtljivost — odvratna. Lice i naličje karaktera. Servilnost. Pritajena bezobzirnost.

Deda, uvek neobrijan, pa mu lice izgleda nečisto. Prljavije nego što su stvari jeste. Žmirkira ispod šajkače natučene skoro do očiju. Nikada ne skida izlizanu vetrovku od najlona, koja se nikako ne slaže sa narodnom kapom i pantalonama sa kesama od šajka. Od njega se ne odvaja njegova baba. Oni su par koji ne prestaje da tumara hodnicima i stepeništim. Izgubljeni. Baba je nešto preduzimljivija. Ona ide prva i kaže dedi — idemo ovamo ili onamo. A onda lutaju zajedno, zaboravljajući kuda su posli. Deda sledi babu po navici, bez reči, potpuno se uzdajući u njenu snalažljivost. Baba se gega i klati, čvrsto se držeći gelendera, dovratak, ivica stolova. Baba osluškuje bobove u svojim kostima i kreće se u onom pravcu u kom bоловi jenjavaju, a zastaje i skreće levo ili desno kada se bolovi pojajući.

Madar, zidari, voli da popije. Ima lice izborano i izguživanje, kao stari, školski sunder. Zadovoljan je. Smeška se. Rado bi porazgovarao s nekim. Sa bilo kim. Čim zastane s nekim u hodniku, pred šalterom, za stolom u trpezariji, on razveze dobro naučenu priču: »Ja, Madar, Ferenc Juhas...«

Nije ružan i nije bogalj, ali se u nedelju uveče napio kao svinja. I sve je palo u vodu. Sve što se podrazumevalo, sve što se pretpostavljalo. Brundao je nešto nesuvliso, gundao sebi u nedra, ne obazirući se da li ga neko sluša ili ne. Potpuno pijan.

Zvuk samohodnih kolica i zvuk usisivača bio je sličan. Prevario bih se i ne bih uspeo da se sklonim na vreme. Kasnije, bivao sam oprezniji. Kada bih išta sumnivo čuo iza ugla u hodniku, pohitao bih uz najbliže stepenice i tako izmakao neprijatnom zujanju koje se naglo približaval.

Ovdje razlikujem teške bolesnike, nepokretne, polušlogirane, one koji se bore protiv bolesti ili one koje je bolest skoro savladala. Razlikujem ih jasno od onih čiji je karakter nakan, koji su svesni svoje izopačenosti, a ne odupiru joj se, nego uživaju baš u svojoj zlobi i ističu i ponose se svojom rugobom.

Koliko se boravi u banji? Dok ne potrošiš dva sapuna i dok ti nokti ne porastu za podređivanje — nećeš poći kući.

4. mart 1986. god.

Ružni, proždrliji starac, koji je vukao noge, koračao ne dižući ih s tla. Svoju proždrljivost nije mogao da obuzda. Grabio je u svoje čeljusti tude salate, ostatke hrane iz tanjira prve smene, hleb iz korpica sa obližnjih stolova i jabuke, još neoprane i prošarane slamom iz trapa sa gomila u velikim vanglama i sandučima.

Covek sa krivim ustima. Pao sa motocikla. Izdao ga nervus facialis. Usta mu otišla skoro do uva. Nije se obazirao na svoju ružnico. Po-našao se jednako prostački, kao kada je bio zdrav.

Bio je tu i jedan, pravi, Crnogorac. Jedan od one gadne sorte prepotentnih sebičnjakovića. Svoje pravo lice pokazivao na sitnicama. Padao u vatru i tražio svoja, nepoštoće, prava. Sam je najbolje sažeо svoju nesreću u nekoliko reči: »Popio sam ja vinjaka za pola ove sobe! Ponosio se time. S prezirom je gledao na prisutne, procenjujući u sebi koliko je ko od nas mogao popiti. Niko mu nije bio ravan. Merica svih nas zajedno nije prelazila red veličine jednog limenog bureta za naftu. Mogao je da pljucne na naša iskrrena nastojanja da ga pristignemo. Njegovo lice krasili su crni podočnjaci. Njegovo ponašanje odavalo je notornog pijača u doba nestasice alkohola.

Nije mi cilj da registrujem samo spoljašnju ljudsku grdbu. Ima ljudi — to je, valja, većina — koji stoječi podnose svoj udes, svoju bolest, koji se pošašaju dostojanstveno, odmereno i u starosti i u bolu. Mene boli, nervira i izaziva potpuna ljudska nakaznost: i telesna, i duhovna. Prepušten na milost i nemilost bolesti, čovek se, često, ne kontroliše i njegove loše, rđave osobine izbijaju na površinu, na video. U njemu nema stida, nema poštovanja ni prema čemu. Kadar je svašta da kaže, da opsuje, da prokune, tonući sve više u svoju gorčinu, u potpuno razočaranje, u poraz...

Nadmeni deda, presaćen u pasu, sa štamponom, ali namčor prvog reda. Tri unuke kikotale su se gurajući ga na kolicima. On je zadržavao ozbiljan, nadmen, lažno dostojanstven izraz na licu. Stavljao bi neumesne primedbe gde god bi se našao. Jednog čoveka je pitao: »Što si ti ovde došao kad si zdrav?« Žalio se svima, čak i načelniku. Tražio poseban tretman i protekciju. Imao je mnogo positelaca, veliku porodicu koja ga je poštovala ili tolerisala njegovu zlu narav. On je to objašnjavao na sledeći način: »Da nemam šta da im ostavim, niko ne bi došao!«

Neko je čuo vest Radio Beograda o tome da su Japanci pronašli lek za okoštavanje. Od pedeset pacijenata, tridesetosmorici vraćena je pokretljivost, stoprocentno. Da li je moguće? Kažu da su lek napravili od sastojaka nekih pečuraka. Jedan pacijent, možda onaj najteži, sprema se da napiše pismo Radio Beogradu i da pita za detalje.

Možda Hijeronimus Boš nije preterivao? U njegovo vreme, nakaze su se mogle sresti na svakom koraku. Bolesnici su hodali okolo u najvećim mukama, a niko nije umeo da im pomogne. Ono što mi sada smatramo čudovišnim vizijama, možda je, u Bošovo vreme, bila puka svakodnevica? Doba specijalizacije uticalo je na složenost i sadržaj slike koju bi mogao da naslika neki novi Boš, naš savremenik. U banjama i po ortopedskim klinikama najčešće se sreću sakati i kljasti, ludaci su smešteni u ludnicama, čoravi na očnim odeljenjima... Grupna slika koja bi mogla biti načinjena u svakoj od ovih ustanova ponaosob bila bi: siva, mučna, hladna, jeziva...

Umalo da zaboravim Tužnog. Nesposoban da promeni izraz na svom licu. Stalno izgleda preplašen, iako je, u stvari, vrlo aktivan i preuzimljiv. Na četvrtastom licu ističu mu se beli brkovi i snažni mišići čeljusti. On bi i kamen mogao da sažvaće.

Druga krajnost: jedna medicinska sestra, crnokosa devojka — uvek ljuta-ljutja. Mogli bismo je nazvati Ljutita. I, kada se nisam nadao, na neku beznačajnu apudicu pacijenta ili lekara, lice Lutite sinu bisernim osmehom. Ubzro zatim, opet postade Ljuta. Ipak, znao sam da se iza te mračne poze krije nešto. Da postoji još nešto, drugačije, veselo.

Za onoga Bandovića, što sam rekao da je pijana budala, možda sam prebrzo doneo sud o njemu. Ima on srce. Nije sebičan, nije cicit. Ko zna šta ga muči? Eto, zvao me je popodne na terevenku. Tek tako, prvi put me oslovio i kaže: »Hajdemo da popijemo nešto«. Ja sam stajao u hodniku prikovan za radijator, pokušavajući da ispravim kičmu, da je priljubim uza zid. »Ne mogu«, rekao sam prvo što mi je palo na pamet, »uzimam neke lekove koji ne idu sa alkoholom«. »Dobro«, reče Bandović i protutnjala dalje. Moje odbijanje nije uticalo na njegovo dobro raspoloženje.

Baba je ugrabila mesto ispred televizora i rekla: »E, ne dam vam fotelju, pa crknite...« Kada se završila emisija narodnih pesama, baba je ustala i otišla da spava.

10. mart 1986. god.

Otvoriš fioku nahtkasne — buba. Otvoriš vrata ormana — buba. Udeš u kupatilo — buba koliko hoćeš. Hitro se sklanjavaju u najbliži zaklon. Stare, iskusne bubašvabe, na prvi znak opasnosti, otiskuju se, padaju namerno sa zida, sa vertikalnih površina nameštaja, i nestaju na podu... Jedna se kretala iznad uzglavlja, po ukrašnoj letvi. Bila je kao pijana, nije se plasila svetla i, kada bih ja krenuo da je poplašim, jedva da je tražila zaklon, kao preko volje. Nešto kasnije, pojavljivala bi se, bez razloga. Gadjim se te gamadi, ali tako sam je prigrneće... Jedan je imao crvenu glavu. Lice i vrat — crvene kao krv. A dalje, dole, potpuno beo. Crvenilo se završavalо jednom pravom crtom, povućenom po vratu, kao lenjirom.

Nisu u banji bile samo nakaze. Na primer, jedna punašna devojka, obučena u tesnu sivu trenerku, ispod koje su se ocrtavali privlačni, ženstveni oblici, nije bila ružna. Ne, ona ne spada u ovu kolekciju. Imala je jedno od onih lica, koje bi se, skidanjem naočara, potpuno zbrisalo, postalo krajnje nezanimljivo, bez ičega karakterističnog, naročitog, a kamoli lepog. Kada bi skinula naočare, bar za tren, da ih obriše, od njenog lica ne bi ostalo ništa. Imala je obično, neupadljivo, čak neprivlačno lice. Ali, maska velikih okvira, sjajno uglačana sočiva i nešto šminke, popravljali su utisak do nivoa sasvim zadovoljavajućeg. Tesna trenerka, hod uz-niz stepenice, osmeh iscrtan karminom, privlačili su muške poglede... Sve dok je jednog dana nisam srelo u parku, ruku pod ruku, sa onim odvratnim, debelim bradonjom. Posle toga nisam voleo da je sretrem u hodniku ili u trpezariji. Skretao sam pogled i ponašao se kao da više ne postoji.

Izlažeći iz mračne sobe na osvetljen hodnik, u trenu, ugledah savršenu žensku figuru. Ta senka promaće pored otvorenih vrata moje sobe i nestade iz vidokruga. Krivulja kose, lica, grudi, stomaka, nogu, uočena u hipu, bez detalja, kao iznenadenje, kao čudo... Učini mi se toliko lepom da ostahod bez daha. Kud ode, gde nestade leptotica sumraka, vila bolničkog hodnika?... Pajarih za njom, pratih je neko vreme, sledeti miris vanile u uskim prolazima između zidova natopljenim amonijakom i lizolom kroz hol do izlaza i dalje u parku. Vrebah iz senke, iščekivanih iza ugla hodnika...

Ubrzo reših zagonetku, a ono što sam video, razočaralo me i ohladilo. Zle zelene oči, zagasit, siv, neujednačen, prljav ten, masna crna kosa vezana u kratki repic velikom, se-defnom, drećecom šnalom, držanje i ponašanje žene koja je »bila svud i probala sve«. Vidao sam je kako ulazi na vrata na kojima je pisalo OROŠAVANJE. Slučajno, znao sam da je to tretman za nerotkinje. Ali, nije mi jasno šta nju nagoni da se leči. Ne mogu da je zamislim u ulozi majke. Njene vrludave zelene oči i međičinstvo, to ne ide zajedno. Valjda su te oči nekada davno bile nevine i, prirodno, lepe. Sada su sigurno lažljive, prepredene, slične mački koja vreba plen, divljoj mački-tigrici-lavici, sirovoj, snažnoj, lenjoj životinji.

Pogrešio sam i upao u sobu sprat niže. Zatekao sam jednu ženu unutra i, svojim ulaskom, prekinuo njen pokret rukama, već započet... Da sam ušao samo jedan tren kasnije, ona bi bila razgolićena. Promrmljao sam izvinjenje i nestao od atle. Posle nekoliko minuta istu ženu srelo sam na stepeništu. Bila je drugačije obučena. Znači da se stvarno presvlačila. Odeća nije dozvoljavala da se nasluti njen pravi stas. Ostalo neizvesno da li sam išta propustio.

Bilo je veoma hladno. Napadao je veliki srieg. Staze u parku bile su uske, nepogodne za šetnju. Ipak, odlazio sam do reke i natrag. Pronašao sam i malu biblioteku sa čitaonicom. Letimično pregledah police i jedva da pronađoh par knjiga koje bi me interesovale.

Ja sam napisao ono pismo i poslao ga na adresu Radio Beograda. Nikakav odgovor nisam dobio... I još nešto: ja sam kornjača. Da, onaj čovek-kornjača s početka, to sam ja. Spondilitis aencyclopoetica, Mb. Bechterew. Ni fraza, ni simbol, bukvalno — kornjača.

* * *

Poglavlje 2. Na autobuskoj stanici

Poglavlje 3. U čekaonici

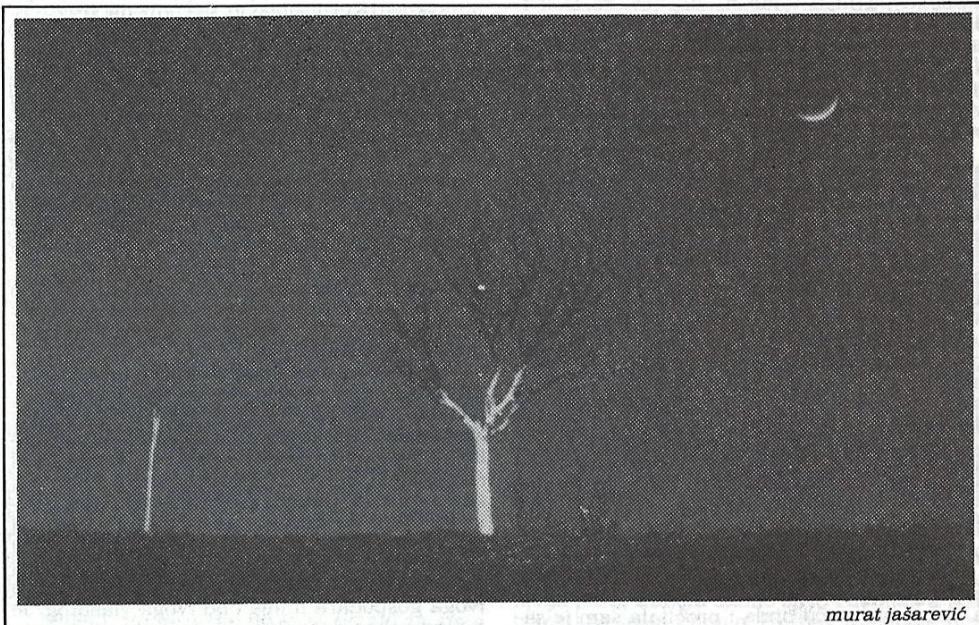
4. Na stadionu, 5. Pred šalterom, 6. U samoposluži, 7. U kafani, 8. Pred ogledalom, U pošti, u zatvoru, na pijaci, kod kozmetičara, u kasarnici...

* * *

»Ljudski soj«, prozni snimci, nastaviće se drugim delom pod naslovom *Zadušnice*, i imaće sledeća poglavlja: 1. Na groblju, 2. U bolnici, 3. U kafani »Proleće«, 4. U biblioteci, 5. U pod-

ko ih doživljavam, kako komuniciram s njima, računajući i dobre i loše, i lepe i ružne, i pametne i budale... Sve, kako bi ukupan utisak i zajednički snimak bio potpun.

Zašto prozni snimci? Zato što se upuštam u jedan beskonačan i utopijski posao da, sredstvima i instrumentima koje mi na raspolaženje stavlja umetnička proza, zabeležim, naslikam, snimim izgled svojih savremenika. Ne radi se tu samo o likovima, frizurama, šminkama, obliku brada, dizajnu naočara, nego i o onoj ljudskoj dimenziji koja dolazi iznutra, ispod — iz suštine... Moderna umetnost, ovde mislim pre svega na likovnu, izbegavala je da daje, da beleži, da pamti čovekov lik u svojim delima, ili se opredeljivala za izobličenje, za grdobu, za zlo i davolsko u čoveku. Smatram da svako doba treba da ostvari sublimaciju ideja i vesti u svojoj umetnosti, a da, umetnost, kao odraz vremena, mora da ostavi trag o čoveku: od portreta do lika u umetničkom delu. Kažete: fotografija, film, televizija, video. Tvrdim vam da to nije dovoljno. Potpunija slika o čoveku i o vremenu dobija se tek u umetničkom delu, bez obzira koja je umetnička sredina odabrana za realizaciju: književnost, slikarstvo, skulptura, pozorište ili nešto drugo. Gledajući požutele porodične fotografije (koje su mogle da budu

murat jašarević

zemnom prolazu, 6. U muzeju savremene umetnosti, 7. U bioskopu »Prag«, 8. Na bedemu... Tema će biti bizarna: umrli prijatelji i poznanici, koji obitavaju u mojoj uobraziljii i u snovima, kao da su živi. (XI 1986.)

* * *

Spis »Ljudski soj« (prozni snimci) sadržaće i treći deo, koji će biti naslovlen, eventualno, ovako: *Prepodnevni akt*, a sadržaće sledeća poglavlja: 1. Na ulici, 2. Na plaži, 3. Na stranicama žurnala, 4. U pauzi za doručak, 5. Pred izlogom, 6. U snu... Tema je univerzalna — žensko telo. Pod strahovitom koncentracijom svesti razigranog stvaraoca, u žiji kritičkog (muškog) pogleda, u svetlosnom snopu reflektora, u bljesku blica i nemilosrdnom treptaju fotografiske blende beležiće se i pamtit — žensko telo i sve ono što čini suštinu ženstvenosti. (25. I 1987. god.)

* *

Još neka, moguća, poglavlja dela »Ljudski soj«, prozni snimci: ljudi koji rade i stvaraju, ljudi koji se bave sportom i filmom, deca, rođaci, starci, čudaci, ljudi u doslihu sa prirodom i u sukobu s njom... (kasnije*)

Objašnjenje

Ova kolekcija ljudskih likova, i ličnosti, moralna bi da sadrži nekoliko stotina uzoraka ili onoliko koliko bude potrebno da se ovaploti ideja zadata u naslovu, dakle: ljudi, savremeniči, onako kako ih ja vidi, kako ih pamtim, ka-

izložene i u muzeju primenjene umetnosti ili u vojnom muzeju ili u istorijskom arhivu) umetnik piše roman (Danilo Kiš, na primer), piše delo koje slojevito, univerzalno prikazuje čoveka, vreme i svog stvaraoca (kao u ogledalu)...

Sta je ovde najvažnije? Najvažnije je postići strahovitu koncentraciju na ljudski lik, sabijanje energije u jednu jedinu tačku, slično bljesku svetlosti koja, u deliču sekunde, prolazi kroz blendu fotoaparata i osvetljava filmsku traku; taj tren oštećenja tankog i nestabilnog sloja srebrobromida, slično je, skoro istovetno, pogledu (mom pogledu!) koji želi da zapamtiti da, zatim, te slike preobrazi u kratke, sažete, sabijene tekstove, tekstove pod velikim stvaračkim pritiskom, kratke, jasne, čiste, sjajne, ali zato ne manje slojevite, simbolične, višežnačne... Najvažnije je koncentrisati se što većom snagom na svaki lik pojedinačno, na svakog čoveka i ženu koji su ostavili trag u vakuumu moje imaginacije, ili na glatkim, skliskim površima mojih snova, ili na srebrnim i zlatnim maglama mojih sanjarija, ili u niklovanim tunelima mojih dremeža, ili u pihtijastim ogledalima mojih dokolica, ili u električnim plimama mojih preduzimljivosti, ili u čvorovima i klupčadima moje smušenosti, ili... tamo gde bude najviše sile koja budi klicu. (leto — jesen 1987. god.)

Ovo je prvi deo spisa »Ljudski soj«, prozni snimci. — Napomena pisca.

*) Posebno poglavlje: »Kako ona sada izgleda?« Stare simpatije i ljubavi. Sećanje na susrete i razgovore. Sanjanje... (jos kasnije)